

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ S/3 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЪ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Махсус сон

№ S/3 (3)-2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

Специальный выпуск

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
Special Issue

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамрокулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон

Республикаси Судьялар олий кенгаши
хузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети хузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шохида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги

Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шохида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Ҳайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Тахририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА**07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ***Шоев Иззатулло Хусенович*

СУДЕБНОЕ ДЕЛО В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ 7-15

Mirsoatova Sayyora Turg'unovna

KALTAMINOR MADANIYATINI DAVRIY MADANIY SANALASH MUAMMOLARI (sopol idishlar va uy-joylar misolida) 16-21

*Музаффаржон Мансуров*СОВЕТ ИТТИФОҚИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ТАШҚИ ТУРИЗМ
РИВОЖЛАНИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ ..... 22-32*Qodirova Ra'no Mamirjonovna*

O'ZBEKISTON SSR MAKTABLARIDA TARIX VA IJTIMOY FANLARNI O'QITILISHI (XX asrning 30-yillari) 33-38

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ*Пардаева Шаҳноза Абдинабиевна*ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАР МОЛИЯВИЙ ОҚИМЛАРИНИ БОШҚАРИШДА
СТРАТЕГИК БОШҚАРУВ ҲИСОБИНИНГ РОЛИ ..... 49-45*Камчибеков Фарход Олимжонович*ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ВА КИЧИК САНОАТ ЗОНАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ЖАҲОН
ТАЖРИБАСИ ..... 46-53*Баратов Махсудали Назиралиевич*МИКРОМОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ ЧЕТ ЭЛ ТАЖРИБАСИ ВА ИЖТИМОЙ МУАММОЛАРНИ
ҲАЛ ЭТИШДАГИ РОЛИ ..... 54-61*Nosirov Ilkhom Abbosovich, Ermatov Ilmidin Toshmatovich*ENVIRONMENTAL MANAGEMENT OF THE USE OF NATURAL RESOURCES IN THE
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UZBEKISTAN ..... 62-71*Nasirxodjaeva Dilafruz Sabitxanovna, Nurboyev Jalaliddin Mamadievich*O'ZBEKISTON MAXSUS IQTISODIY ZONALARINING EKSPORT KO'RSATKICHIGA TA'SIR
ETUVCHI OMILLAR REGERESSION TAHLILI ..... 72-78*Aliyev Maruf*

HOW TO IMPROVE THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM? 79-85

*Ачилов Уйғунжон Улуғбекович*ПЕНСИЯ ЖАМҒАРМАСИ ДАРОМАДЛАРИ ҲАЖМЛАРИГА ОМИЛЛАР ТАЪСИРИНИНГ
ЭКОНОМЕТРИК ТАҲЛИЛИ ..... 86-92*Ashurov Maxammadjon Sotvoldievich*O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI INNOVATSION MODELGA O'TISHINING AYRIM
YO'NALISHLARI ..... 93-99*Абдуллаева Зулфия Иззатовна*МЕҲМОНХОНАЛАРНИ КЛАСТЕРЛАШ - МЕҲМОНХОНА БИЗНЕСИДА БОШҚАРУВНИНГ
САМАРАЛИ ШАКЛИ ..... 100-106*Қурбонов Сирожиддин Қурбонович*МЕҲНАТ БОЗОРИДА ИШЧИ КУЧИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШНИНГ
ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ 107-113

Ismanov Ibroxim Nabiyevich

MHXS MUVOFIQ KONSOLIDATSIYALANGAN MOLIVAVIY HISOBOTLARNI SHAKLLANTIRISH
TEXNIKASI 114-126

Turobov Sherzod Alisherovich, Namozov Bekjon Bo'ron o'g'li

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATI TAHLILINI TASHKIL QILISH 127-133

Bahodirov Shohruh Bahodir o'g'li

O'ZBEKISTONDA TURIZM XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISHI VA UNING
MAKROIQTISODIY KO'RSATKICHLARGA TA'SIRI 134-143

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

Tojaliyev Abdunosim Abdulxakimovich

INNOVATSIYA VA IJTIMOIIY MADANIY RIVOJLANISH 144-154

Sagdullayeva Dilbar Shuxratovna

FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARI YOSHLAR IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISH OMILI
SIFATIDA 155-162

Abdumalikov Abdulatif Abidjanovich

ATROF MUHITGA INNOVATSION MUNOSOBATNI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-
FALSAFIY ASOSLARI 163-168

Xalliyev Jasurbek Iskandarovich

OGAHIIY TARIXIIY ASARLARIDA BILISH TUSHUNCHASI BILAN BOG'LIQ ERONIIY QATLAMGA
OID MA'RIFIY-FALSAFIY ISTILOHLAR 169-173

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Raximjonova Dilshodaxon Abubakir qizi

AN'ANAVIIY TERMINOLOGIYA MAKTABLARI 174-180

Осипова Агата Викторовна

СЛОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ ПАДЕЖНОЙ СИСТЕМЕ РУССКОГО ЯЗЫКА УЗБЕКОЯЗЫЧНЫХ
УЧАЩИХСЯ 181-186

Ахмедова Азиза Комиловна

БАДИИЙ ОБРАЗ ТАСНИФИ, ТИПОЛОГИЯСИ ВА БАДИИЙ-ФУНКЦИОНАЛ
ХУСУСИЯТЛАРИ 187-191

Кучкарова Ҳафиза

НЕМИС АДАБИЁТШУНОСЛИГИДА ЖАНРНИНГ ЎРНИ 192-196

Комилова Муяссар Мавжудовна

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ РУССКОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ ВОЕННОГО
АКАДЕМИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ ПРИ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ 197-203

Mirodilova Nargiza Mirvaliyevna

THE SEMANTIC - STRUCTURAL PRIORITIES OF ICT TERMINOLOGY 204-207

*Shirin Dadabayeva*COMPARATIVE SUPERSYNTACTIC INTEGRITY IN THE UZBEK AND ENGLISH
LANGUAGES .....

208-213

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР*Turdiyev Bexruz Sobirovich*

IBN SINONING HUQUQIY TA'LIMOTLAR RIVOJIDA QO'SHGAN HISSASI .....

214-220

*Матчанов Фахриддин Курамбой ўғли*МАҲКУМЛАРНИ АХЛОҚАН ТУЗАТИШ ВОСИТАЛАРИНИ ҚЎЛЛАШ БЎЙИЧА АЙРИМ
ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ТАЖРИБАСИ .....

221-226

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Боборахматов Бобир Бўриевич*ЕНГИЛ АТЛЕТИКАНИНГ ЮГУРИШ ТУРЛАРИ БЎЙИЧА КЎП ЙИЛЛИК ТИЗИМЛИ
БОШҚАРИШ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯСИ .....

227-233

Uraimov Sanjar Ro'zmatovich

BOSHLANG'ICH MAKTAB O'QUVCHILARINING JISMONIY FAOLLIGINI BAHOLASH .....

234-238

*Shamuratov Jasur*O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARS JARAYONLARINI
TAKOMILLASHTIRISHDA YANGICHA PEDAGOGIK YONDASHUV .....

239-243

*Fedotova Kristina Anatolevna*THE SIGNIFICANCE OF INTEGRATING LANGUAGE SKILLS IN THE PROCEDURE OF THE
ENGLISH LANGUAGE TEACHING .....

244-250

*Устоев Абдураззоқ Қурбонovich*ЮҚОРИ МАЛАКАЛИ КУРАШЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИДА ПСИХОЛОГИК ҚЎЛЛАБ-
ҚУВВАТЛАШ .....

251-256

Ismoil Rustamov

CHOLG'U IJROCHILIGIDA DOIRA USULLARNING AHAMIYATI .....

257-263

*Erkaboyev Oybek Muhammadjonovich*X VA XI SINIF O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGINI CHAQIRUVGA QADAR
BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK-2021 TESTLARI BILAN QIYOSIY BAHOLASH .....

264-268

*Usmanova Dilnoza Muratovna*THE ROLE OF PROJECT METHODS IN REVEALING CREATIVITY OF ENGLISH
TEACHER .....

269-275

*Atabayeva Mavjuda Rustamovna*O'ZBEKISTON TABIIY GEOGRAFIYASINI O'QITISHDA KLASTER METODI ORQALI TANQIDIY
FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH .....

276-282

*Fayzullayeva Madina Abdumo'min qizi*TA'LIM KLASTERI SHAROITIDA TA'LIM JARAYONINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA
TASHKIL QILISH VA RIVOJLANTIRISHNING METODIKASI .....

283-289

Salimova Shahlo Sayfulloyevna

BO'LAJAK TEXNOLOGIYA O'QITUVCHILARINI MAKTABDA PSIXOLOGIK XAVFSIZ TA'LIM MUHITINI LOYIHALASH UCHUN TAYYORLASH 290-296

Matchanova Nargiza To'lqinovna

O'ZBEKISTONDA XORIJIY TALABALARNING IJTIMOY MOSLASHUV MUAMMOLARI 297-304

Erkaboyeva Feruz G'ayratovna

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYALANUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN VA O'YINCHOQLARNING O'RNI 305-309

Bozorova Aziza Saidmurot qizi

MAKTAB O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK TA'LIM MASALALARI (boshlang'ich ta'lim misolida) 310-315

Сулайманова Дилдора Назаровна

КРЕАТИВ ТАФАККУР ТУШУНЧАСИНИНГ ФАЛСАФИЙ ВА ПЕДАГОГИК МАНБАЛАРДАГИ ТАЛҚИНИ 316-325

09.00.00 - СИЁСИЙ ФАНЛАР

Фаррух Эшмаматов Эшқобил ўғли

СИЁСИЙ МАФКУРА – ЖАМИЯТ РИВОЖИ ВА ШАХС ФАОЛИЯТИНИНГ АМАЛИЙ АҲАМИЯТИНИ БЕЛГИЛАБ БЕРУВЧИ МУҲИМ ҒОЯЛАР ТИЗИМИ СИФАТИДА 326-334

12.00.00 – Юридик фанлар

Turdiyev Bexruz Sobirovich
Buxoro davlat universiteti dotsenti

IBN SINONING HUQUQIY TA'LIMOTLAR RIVOJIDA QO'SHGAN HISSASI

Annotatsiya. Sharq renessansi davrining falsafa, tibbiyot, huquq va siyosat sohasi rivojiga ulkan hissa qo'shgan buyuk qomusiy olimi Abu Ali ibn Sinodir. Mazkur maqola ibn Sinonining davlat va huquqning yuzaga kelishi, ijtimoiy adolat va qonun ustuvorligi, insonning shaxsiy va ijtimoiy-iqtisodiy huquqlarining davlat tomonidan kafaolatlanishi to'g'risidagi qarashlari masalasiga bag'ishlanib, uning huquqiy konseptual g'oyalari ilmiy asarlari asosida tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: sivilizatsiya, davlat boshqaruvi, an'anaviy qonunlar, hunarmandlar, harbiylar, ijtimoiy himoya, farovonlik

Бехруз Собирович Турдиев
Доцент Бухарского государственного университета
Бухара, Узбекистан

ВКЛАД ИБН СИНО В РАЗВИТИЕ ПРАВОВОГО УЧЕНИЯ

Аннотация. данная статья посвящена Абу Али ибн Сино, великому энциклопедисту, внесшему большой вклад в развитие философии, медицины, права и политики периода Восточного Ренессанса. Также эта статья затрагивает взгляды Ибн Сино на возникновение государства и права, социальной справедливости и правового государства, гарантий государством личных и социально-экономических прав человека, а также анализируются его правовые концептуальные идеи на основе его научных трудов.

Ключевые слова: цивилизация, государственное управление, традиционные законы, ремесленники, военные, социальная защита, благосостояние.

Bexruz Sobirovich Turdiyev
Associate professor of Bukhara State University

IBN SINA'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF LEGAL DOCTRINE

Abstract. Abu Ali ibn Sina, a great encyclopedist who made a great contribution to the development of philosophy, medicine, law and politics of the Eastern Renaissance period. This article is devoted to Ibn Sinoni's views on the emergence of the state and law, social justice and the rule of law, the guarantee of personal and socio-economic rights of a person by the state, and his legal conceptual ideas are analyzed on the basis of his scientific works.

Key words: civilization, state administration, traditional laws, artisans, military, social protection, welfare

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3SI3Y2023N29>

Kirish. Bugun O'zbekiston o'z oldida demokratik islohotlarni yangi bosqichga olib chiqish va innovatsion taraqqiyot orqali mamlakatda yangi Uyg'onish davri, ya'ni Uchinchi Rennessansni bunyod etish yo'lidan bormoqda. Agar tarixga nazar tashlasak, bizning hududimiz

Buyuk ipak yo'li chorrahasida joylashganligi sababli sivilizatsiya, ilm-fan va madaniyat markazi sifatida o'z boshidan ikkita renessans davrini kechirgan edi. Ajdodlarimiz tajribasida biz oila, odil jamiyat va adolatli davlat boshqaruvi sohasidagi nodir manba va an'analar asosida milliy qonunchilik tizimimizning uch ming yillik tarixga borib taqalishiga guvoh bo'lamiz.

IX – XII asrlarda Markaziy Osiyo tarixida birinchi Renessans fenomeni sodir bo'lib, jahonda **“Islom madaniyatining oltin asri”** sifatida e'tirof etildi. Bu davrda ushbu mintaqa dunyo tan olgan qomusiy mutafakkirlar va diniy ulamolarning yetishib chiqishiga zamin yaratdi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev bu haqda to'xtalib o'tar ekan, quyidagilarni alohida ta'kidlaydi: “Diyorimizdan yetishib chiqqan atoqli allomalar, algebra fani va algoritm tushunchasiga asos solgan Al-Xorazmiy, mineralogiya fanining tamal toshini qo'ygan Al-Beruniy, dunyoda Avitsenna nomi bilan tanilgan mashhur tibbiyot olimi Ibn Sino, bir ming o'n sakkizta yulduzning koordinatlarini va harakatini aniq belgilab bergan buyuk astronom Mirzo Ulug'bek, Nil daryosining sathini o'lchovchi noyob uskuna yaratgan alloma Ahmad Farg'oniy kabi ulug' ajdodlarimiz o'zlarining bebaho asarlari, ilmiy va ijodiy kashfiyotlari bilan o'rta asrlardagi birinchi va ikkinchi Sharq Renessansi rivojiga ulkan hissa qo'shganlar”[1]. Albatta bunday yuksalish mamlakatdagi adolatli boshqaruv, ilm-fan va madaniyatga bo'lgan rag'bat asosida yuzaga kelib, mintaqa obodligi, xalq farovonligi va dunyoga mashhur allomalar, ilm-fan namoyondalarining yetishib chiqishiga olib keldi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Jahon huquqiy ta'limotlar tafakkuri tarixida Ibn Sinoning huquqiy konseptual qarashlari ko'plab huquqshunos va siyosatchilar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda o'z ifodasini topgan. Jumladan, mutafakkirning tabiiy huquq nazariyasi, an'anaviy va diniy qonunlar, davlat va huquqning yuzaga kelishi borasidagi ta'limotlarini o'rganish bo'yicha huquqshunos olimlar M. Juneyt Kaya, Charlz Battervort, Gabriel Laxud, Seyid Muhammad G'ariy Seyid Fotemiy, Majid Nikuey, Lui Ma'luf, Maykl E. Marmura, Muhammad Asad kabi olimlar tomonidan olib borilgan monografik tadqiqotlar muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada Ibn Sinoning huquqiy ta'limotlari va uning mohiyatini yoritib berishda analiz va sintez, kompleks yondashuv, tizimli-funksional yondashuv, kontent analiz, retrospektiv tahlil, dialektik, sinergtik, qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi.

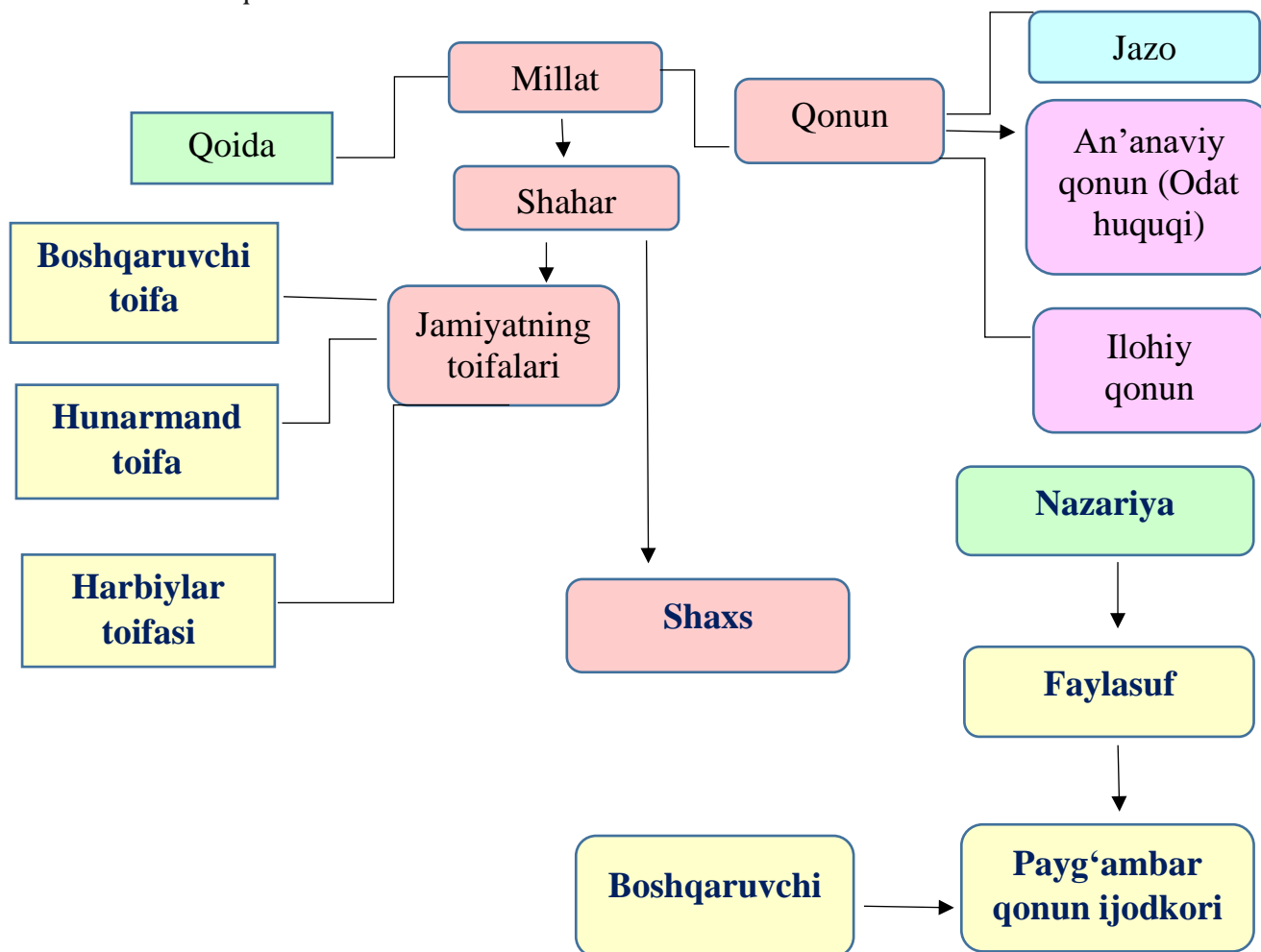
Tahlil va natijalar. Islom madaniyati oltin asrining yirik qomusiy olimi Abu Ali ibn Sino (970-1037) hisoblanib, u o'zining ijtimoiy-siyosiy va huquqiy qarashlarida antik va islom ilmiy tafakkuri an'alarining turli yo'nalishlarini birlashtirib, o'zining oila, jamiyat va davlat boshqaruv maslalarining huquqiy asoslarini ishlab chiqdi. Uning siyosiy-huquqiy qarashlari islom dunyosi ma'naviy hayotida chuqur iz qoldirib, XII asrdan boshlab lotin tilida tarjima qilinib, o'rta asrlar va Uyg'onish davri faylasuflari va mutafakkirlarining dunyoqarashi rivojiga kuchli ta'sir ko'rsatdi. Mutafakkirning “Tib qonunlari” asari esa, XVII asrgacha Yevropa universitetlarida asosiy tibbiy ko'rsatma va darslik sifatida foydalanilib kelindi. U nafaqat tabib, balki faylasuf sifatida ham o'zining huquqiy-siyosiy qarashlari “ash-Shifo fi al-ilohiyyot”, “Fi Aqsam al-ulum al-aqliya”, “Kitob ash-shifo”ning o'ninchi maqolasidagi 2, 4 va 5-boblar va “Kitab al-Siyasah” asarlarida chuqur tahlil etilgan. Ayniqsa, Ibn Sinoning inson huquq va erkinliklari, uning davlat tomonidan ijtimoiy himoyalaniishi, ijtimoiy adolat va adolatli davlat boshqaruvi o'rni haqidagi qarashlari mutafakkirning “Ash-Shifo fi al-ilohiyyot” asarida o'z ifodasini topgan. Jumladan, ushbu asarda mutafakkir:

birinchidan, davlat va huquq masalasi tahlil etib, huquqiy jamiyatning vujudga kelishida din va payg‘ambarning o‘rniga to‘xtalib o‘tgan;

ikkinchidan, payg‘ambar, uning fikricha, ilohiy va an‘anaviy qonunlarni, shuningdek, uni millat va shaharga yetkazuvchi qonun ijodkori sifatida gavdalantirilgan;

uchinchidan, shaharda istiqomat qiluvchi jamoa uchta iyerarxik toifaga bo‘lgan: boshqaruvchilar, hunarmandlar va harbiylar.

Ibn Sinoning davlat boshqaruvi strukturasi haqidagi qarashlaridan quyidagi sxema ishlab chiqish mumkin:

Ibn Sinoning huquqiy qarashlarini tahlil qilar ekanmiz, unda mutafakkir davlatning mavjudligini jamiyat bo‘linishi bilan bog‘lab, o‘zaro uchta tarkibiy qismdan iborat ekanligini ta‘kidlaydi. Qonun ijodkorining qonun ishlab chiqarish va mamlakat boshqaruidagi asosiy maqsadi jamiyatni uch toifaga bo‘linishi lozimligi bilan bog‘lab o‘tadi. Bular: 1) boshqaruvchilar; 2) hunarmandlar va 3) harbiylar. U qonun chiqaruvchining har bir guruh tepasiga bir rahbar tayinlanishi lozimligi, uning ostidagilar uchun esa boshqa rahbarlar qo‘yilishi va u odamlarning umumiy boshqaruviga kelguniga qadar davom etishi lozimligi ta‘kidlangan.

Mutafakkir, davlatda barqarorlik va tinchlikni saqlash uchun barcha narsa qonun bilan tartibga solinishi va bunga mas‘ul bo‘lgan shaxslar jamiyatning uchta tarkibiy qismini qamrab olishi lozimligi uqtiradi: birinchidan, mutafakkir hokimiyatning o‘z tarkibiga ko‘ra, qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatidan iborat bo‘lishi, ular boshqaruv qoidalarni ishlab chiqishi orqali davlatni boshqarishga mas‘ul ekanligini ta‘kidlaydi; ikkinchidan, tadbirkor va

ishbilarmonlarni mutafakkir mamlakatdagi iqtisodiy ishlarni rejalashtiruvchi, tashkil etuvchi va amalga oshiruvchilar sifatida tavsiflaydi; uchinchidan, davlat qo'riqchilari (soqchilar), harbiylar, siyosatchilarni davlat xavfsizligini muhofaza qilishga javobgar bo'lgan tashkilotlar sifatida talqin etadi.

Ibn Sino jamiyatning davlatga aylanish jarayonini iqtisodiy uy xo'jaligi va ushbu faoliyat bilan mashg'ul bo'lgan shaxslar va guruhlar bilan bog'lab o'tadi [2]. Uning fikricha, iqtisodiy uy xo'jaligi bu er, xotin, bolalar va xizmatchilar kabi oila elementlaridan tashkil topib, ushbu har bir element iqtisodiy uy xo'jaligining barcha oila a'zolariga foyda keltirishi uchun mas'uliyatli ekanligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari u, iqtisodiy jamiyat xo'jalik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar va guruhlardan iborat ekanligini uqtiradi. U shaxs ehtiyojlarining xilma-xilligi jamiyatda turli kasb va mashg'ulotlarning yuzaga keltirgan deb hisoblaydi. Davlat iqtisodiy xo'jaligi orqali boshqariladigan iqtisodiy faoliyati jamiyatda adolat va farovonlikka erishishga xizmat qiladi.

Ibn Sino davlatning jamiyat va boshqaruvdagi rolini uch jihatga bo'ladi, xususan:

- 1) davlatda qonunning mavjudligi;
- 2) davlatda bo'sh ish o'rinlarining yaratilganligi;
- 3) fuqarolarning ijtimoiy muhofazaga olinishi.

Keling, davlatning boshqaruvdagi yuqorida keltirilgan rolini huquqiy jihatlariga batafsil to'xtalib o'tsak.

Birinchidan, hukumat jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash maqsadida davlatda iqtisodiyotni barqarorlashtirishni ko'zlovchi iqtisodiy siyosat sohasidagi normalarni ishlab chiqishi lozim. Agar bunday qilinmas ekan, jamiyatda majburiy mehnat, ta'qib, zulm va korrupsiya kabi ko'plab muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun ham hukumat iqtisodiyotga doir normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishi va uni kafolatlashi lozim. Ibn Sino fikricha, hukumat iqtisodiy faoliyatga doir bitimlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tovlamachilik va adolatsizlikni oldini oluvchi qonunlar ishlab chiqarishga mas'ul bo'lishi lozim [3].

Agar davlat xavfsizligi barqaror bo'lmasa, bunda xorij investorlari yoki tadbirkorlarni davlatda o'z tadbirkorlik faoliyatini yuritishiga ikkilanishlariga sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun davlatdagi siyosiy iqtisodiy barqarorlikka erishishda, Ibn Sino o'zining "madina al-fazila" sida jamiyat tuzilishini tartibga solishi lozimligini uqtiradi. Davlatning asosiy uch tarkibiy qismi, ya'ni hukumat, iqtisodiy faoliyat yurituvchilar va davlat qo'riqchilari "madina al-fazila"ga erishish uchun mas'uldirlar, deb aytib o'tgan.

Ikkinchidan, davlatning bo'sh ish o'rinlari bilan ta'minlash siyosati. Ibn Sino davlatda bandlik masalasi xususida to'xtalib o'tar ekan, shaharda har bir kishi o'ziga tegishli ma'lum bir vazifa, kasb-kor va o'ziga xos joyga ega bo'lishi, har bir shaxs o'ziga yuklatilgan vazifadan kelib chiqib, shahar uchun foyda keltirishi lozimligini asoslab bergan. Jumladan, u jamiyatda bekorchilik va ishsizlikni qonun yo'li bilan taqiqlanishini taklif etadi. Qonun inson uchun zarur bo'lgan kundalik ehtiyojlarini boshqa birovning hisobidan qondirishiga yo'l ochib bermasligi va bunda har bir kishining o'zini ortiqcha harakatdan tiyishi lozimligini shrhlab bergan. Agar shaxsning jismoniy nuqsoni yoki kasalligi aniqlansa, qonun chiqaruvchi bunday holatlardagi shaxslar uchun alohida joy ajratishi lozimligini asoslab bergan.

Ibn Sino jamiyatda ishsizlikni ta'qiqlashning huquqiy jihatlariga to'xtalib o'tar ekan, uning quyidagi uchta jihatiga e'tibor qaratgan:

*Birinchi*dan, jamiyatning har bir a'zosi o'z shahri va jamoasiga hissa qo'shish yoki foyda keltirishga mas'uldir. Davlatga hissa qo'shish jamiyatning majburiyatlaridan biridir. Demak, davlatga foyda keltirish uchun jamiyat a'zolari o'ziga birlashtirilgan ishni mukammal, vijdonan va sidqidildan maksimal darajada ehtiyotkorlik va mahorat bilan bajarishlari kerakligini tavsiflaydi.

*Ikkinchi*dan, hukumat odamlarni ish bilan ta'minlash va ishsizlikni taqiqlovchi qonunlarni tayyorlash imkoniyati orqali shaharda bekorchilik va ishsizlikni tugatishga mas'ul ekanligini aytib o'tadi. Uning fikricha, Alloh tomonidan koinot mukammal yaratilgan va insoniyat bunda o'z rizqini topishi uchun barcha vositalarga erishish imkoni mavjud. Alloh tabiiy ravishda har bir ish uchun bir maqsadni o'z oldiga qo'ygan. Olam va uning qismlari mukammal yaratilgan bo'lib, unda hech qanday nomukammallik va bandsizlikka o'rin yo'q. Agarda, yer yuzida inson o'z kundalik ehtiyojini qondirish uchun chindan ham harakat qilganida, ular ish bilan band bo'lar edi. Shuning uchun, Allohning o'rinbosari sifatida davlat o'z fuqarolariga shaxs va jamiyatga foyda keltiruvchi tegishli ishlar bilan ta'minlashi va tanlash erkinligini berishi, shaxsga va umuman jamiyatga zarar yetkazadigan ishlarni taqiqlashi yoki bekor qilishi lozim. Shuningdek, davlat jamiyat hayoti uchun foydali bo'lgan ishlab chiqarish malaka va ko'nikmalarini shakllantirishni qo'llab-quvvatlashi kerak. Biroq, zino va o'yin-kulgi kabi zararli sohalar faoliyatini taqiqlashi kerakligini tushuntiradi. Mutafakkir, Alloh insonlarga bu dunyoda yashash va kun ko'rishi uchun bergan kasb-hunar turlarini bayon qiluvchi Qur'oni karimdagi suralar bilan dalillab o'tgan.

*Uchinchi*dan, Ibn Sino mehnatga layoqatsiz, kasal yoki nogironlarga nisbat g'amxo'rlik qilishni hukumatning ijtimoiy mas'uliyati deb e'tirof etadi. Bunday holatda hukumat ularni maxsus joyga joylashtirish va ularning o'zlarini mustaqil ta'minlash layoqatiga ega bo'lishlariga qadar malakasini oshirish va kasbga yo'naltirishga mas'ul deb, hisoblaydi.

Ishsizlikni tugatish maqsadida keltirib o'tilgan ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi, mamlakatda adolat va farovonlikka erishish uchun davlatning burchi sifatida qaralgan. Ushbu chora-tadbirlarning yo'lga qo'yilishi orqali davlat kasallar, nogironlar va ishsizlarning oziq-ovqat bilan ta'minlanishini tartibga solishga javobgarligini ko'rsatadi. Binobarin, mutafakkir islom qoidalari asosida davlat ish bilan ta'minlash maslasini yechish orqali jamiyatning asosiy ehtiyojlarini ta'minlashi va kafolatlashi mumkinligini tahlil etib bergan. Agar, odamlar kasallik yoki jismoniy nuqsoni tufayli ishlay olmay qolganda, bunday holatda davlat ularni moddiy qo'llab-quvvatlashi, dangasalik tufayli ish topa olmasa, davlat bunday shaxslarni jazolashi lozim. Bundan tashqari, davlatning moddiy qo'llab-quvvatlash tizimini saqlab qolishda shardagi boylar pul berib, hukumatga bu borada o'z yordamlarini ko'rsatishlari kerak.

Ibn Sino davlat o'z fuqarolarini ish bilan ta'minlash maqsadida quyidagi siyosatni amalga oshirishi lozimligini ko'rsatib o'tgan:

1. fuqarolarning mehnatga layoqatli va sog'lom bo'lgan davrda foydali va haq to'lanadigan mehnat bilan shug'ullanishining kafolatlanishi;
2. Samarali ishlash uchun malaka oshirish tizimining yo'lga qo'yilganligi;
3. Kasallik paytida bepul va samarali tibbiy xizmatlardan foydalanishning kafolatlanishi;
4. Kasallik, bevalik, ishsizlik, shuningdek, keksalik va voyaga yetmaganlik kabi shaxslarning irodasiga bog'liq bo'lmagan yuridik faktlar tufayli nogironligi bo'lgan fuqaroning asosiy ehtiyojlarini ta'minlash [4].

Ibn Sino ijtimoiy muhofazani ta'minlashda jamiyat uchun ijtimoiy kafolat tizimining roli xususida to'xtalib, uning jamiyat manfaatlarida yuzaga keladigan muammolarni hal qiluvchi vositasi ekanligini ta'kidlaydi. Shaharda ijtimoiy himoyani yo'lga qo'yish uchun umumiy jamg'arma mavjud bo'lishi kerakligini, uning bir qismi meva va qishloq xo'jaligi mahsulotlari kabi orttirilgan va tabiiy foydadan olinadigan boyliklardan, bir qismi jazo tariqasida tayinlangan jarimalardan, yana bir qismi esa, qonunga qarshilik ko'rsatganlardan tortib olingan mol-mulkdan iborat bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Shunday qilib, jamg'arma umumiy farovonlikka erishish va jamiyat ehtiyojlarini qondirish, hech qanday hunarmandchilik bilan band bo'lmagan, turli kasalliklar tufayli kundalik ehtiyojini qondirishga qiynalayotgan shaxslarning ehtiyojlarini qondirishga xizmat qilishini ko'rsatib beradi. Uning tushuntirishicha, jamiyat manfaati uchun boylikni boshqarishda ikkita asosiy nuqta borligini tahlil qilish mumkin, ya'ni "mal musytarak" (umumiy boylik) va "masholih musytarakah" (umumiy manfaatlar).

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, Ibn Sinoning davlat va huquq haqidagi qarashlari bizga davlatning ijtimoiy farovonlikni va ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi rolini anglashda muhim konseptual ahamiyat kasb etadi. U davlatning paydo bo'lishini jamiyatni bo'linishi bilan bog'lab, ular o'rtasidagi o'zaro hamkorlik davlatni yuzaga keltirganligini ko'rsatadi. Davlatda xavsizlik va barqarorlikni ta'minlash uchun jamiyatning barcha tarkibiy qismlari qonunlar asosida tartibga solinishi kerakligini izohlaydi. Jamiyat manfaatlarini va ijtimoiy xavsizligining ta'minlanganligi, bu ijtimoiy adolat deb talqin qiladi va uni birinchidan, jamoat ishlarini adolatli hal etish maqsadida qabul qilingan qonunlarning payg'ambar sunnatiga muvofiq kelishi; ikkinchidan, iqtisodiy rivojlanishga erishish maqsadida fuqarolarning to'liq ish bilan ta'minlanishida hukumatning mas'uliyatli ekanligini; uchinchidan, ijtimoiy ta'minot va himoya orqali jamiyatda boylar va kambag'allar o'rtasidagi tafovutni yo'q qilish orqali davlatdagi iqtisodiy muvozanatni saqlab qolishda degan xulosaga keladi.

Adabiyotlar / Literatura / References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Kichik yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ta'lim berish bo'yicha ikkinchi Butunjahon konferensiyasi ochilish marosimidagi nutqi// <https://president.uz/oz/lists/view/5696>
2. Ibn Sina, Kitab al-Siyāsah. ed. Louis Ma'luf, in Louis Cheikho et. al, Maqālat Falsafiyah Qadimah li Ba'di Masyāhīrih Fālāsifah al-arab Muslimin wa Nasara, Beirut: al Matba al-Kātsūlikiyyah lil Abāi al-yasūiyyin, 1911. –p.5.
3. Avicenna. Shifā, Kitāb Ilāhīyāt (Metaphysics of the Healing). Translated by Michael E. Marmura with Arabic edition. Provo, UT: Brigham Young University Press, 2005. 441 p.
4. Muhammad Asad, The Principles of State and Government in Islam. -Gibrartar: Dar al-Andalus, 1980. –p.58.
5. M. Cüneyt Kaya. In the shadow of "prophetic legislation"; the venture of practical pilosophy after Avicenna, Arabic Sciences and Philosophy. -Cambridge University Press, 2014, vol. 24. -pp.269-296.
6. Ibn Sina [Avicenna]// <https://plato.stanford.edu/entries/ibn-sina/>
7. Sobirovich T. B. National Principles of Democracy in Uzbekistan //Mediterranean Journal of Basic and Applied Sciences (MJBAS). – 2021. – T. 5. – №. 3. – C. 131-135.
8. Sobirovich T. B. National and universal principles of democracy //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2022. – T. 12. – №. 1. – C. 334-338.

9. Sobirovich T. B. The national and universal principles of democracy in the Central Asian context //International Journal of Advanced Research and Review. – 2021. – Т. 6. – №. 1. – С. 30-34.
10. Sobirovich T. B. A study of national and universal principles of democracy //Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 417-421.
11. Turdiyev B. S. Cultural and educational development of society in the scientific heritage of world philosophers //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 443-451.
12. Sobirovich T. B. Basic Criteria for Building the Third Renaissance in Uzbekistan //Asian Journal of Applied Science and Technology (AJAST). – 2023. – Т. 7. – №. 1. – С. 149-157.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ S/3 (3)-2023 йил

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).